

במרכז

שנת הלשון במערכת החינוך

נספחים:

א. סקירת הספר 'זרה בין המילים'

ב. מכתבי קוראים ל'שער למתחיל' על הנושא 'שפת האם שלי'

בין שתי שפות

א.

הספר "זרה בין מילים" מתאר את חוויית ההגירה (אמיגרציה), בעיקר דרך משקפי השפה. שפה על הספה

הדברים ללא עורך (לגמרי) כמו שייצגו אותם בשפת אמי. 'נהר' בפולנית היה צליל שופע חיות, שוצף אנרגיה שהיא תמצית ה'נהריות', תמצית נהרותי, תמצית היותי שקועה בנהרות. באנגלית 'נהר' היא מילה קרה - בלי הילה (כמו פת של אור). אין לה באוזני שום אסוציאציות מצטברות, והיא אינה מפיצה אותו אר קורן (כמו הילה מארה) של קונוטציות. היא אינה מעירה ואינה מעוררת.

אונה הילדה חשה שהמילים באנגלית עירומות, יבשות, חסרות צבע, חסרות חיים. הבעיה מתגברת כשהיא חשה שגם הפולנית מאבדת מהכוח, מהמשמעות שלה. "מילותיה אינן הולמות עוד את חווייתי החדשות".

כשהיא פוגשת אנשים חדשים, היא מנסה למצוא מילים מתאימות כדי לתאר אותם, אבל אינה מצליחה. "הם משתייכים לון (סוג) שונה לחלוטין מן האנשים שהפתי בפולין, ומילים פולניות מחליקות עליהם, לא נרפקות. מילים אנגליות ממילא אינן נאחזות בשום דבר. [...] איני קולטת מה ראיתי, איני תופשת מה לפני".

היא מתארת את הגעגועים העזים לפולין, את רגש הנוסטלגיה שמתפתח בה והופך את העבר ל'פה יותר ממה שהיה. היא הולכת ברחובות ונקובר ומתגעצעת לקראקוב, למה שהיה, למה שחסר כל כך עכשיו. יחד עם זאת היא מנסה להשתלב בחברה החדשה, ליהנות, לשתף פעולה, אפילו לספר בריחה שהיא מתרגמת מפולנית לאנגלית - ניסיון שנכשל מוכן כישלון קרוץ (מוחלט, גדול). הריבוי שלה מחושב ואטי, אחרת היא מתבלבלת.

"השליטה העצמית הזאת מרצון היא היפוכה

מלאה בחרים נוצרים ויהודים, נגינת פסנתר, בתי קפה וחופשות בכפר.

גלות מגן העדן

חלקו השני של הספר נקרא "גלות", והשם הזה מתאר היטב את הרגשתה של בערה צעירה, שנתלקה מתיקה והושלכה לעולם אחר לגמרי. בונקובר שבקנדה מתחילות אווה ואלחנה ללמוד אנגלית. כבר בשיעור הראשון קיבלו השתיים שמות חדשים מהמורה. "את שמי שלי, EWA, קל לשנות לתאמו הקרוב באנגלית EVA. שמה של אחותי, ALINA, בעייתי קצת יותר, אבל לאחר רגע של מחשבה מחליטים מר רזונברג והמורה ELAINE קרוב ליו (מספיק). אחותי ואני משפילות את ראשינו לבלי אומר לנוכח הטבילה הפזיזה הזאת. [...] שמותינו הפולניים לא סתם רמוז עלינו, הם היו אנחנו עצמנו, ממש כמו ציינו או רינגו. הפינניים החדשים הללו, שאפילו להגותם (לכטא אותם) עדיין איננו יודעות, אינם אנחנו. אלה תוויות זיהוי, סימנים ערטילאיים (מופשטים, אבסטרקטיים), המצביעים על ישויות כלשהן, במקרה זה על אחותי ועלי".

יחס רגשי למילים

אווה לומדת אנגלית במרץ רב. מדי יום היא מוסיפה למאגר מילים וביטויים חדשים, וגם מפתחת יחס רגשי אליהם. יש מילים שהיא לא סובלת; יש מילים שהיא מתאהבת בהן, אבל לרוב היא חשה שקיים נתק (חוסר קשר) בין המילה לבין המשמעות שלה.

"המילים שאני לומדת כעת שוב אינן מייצגות את

בספר "1984" של ג'ורג' אורוול, מחליטה ההנהגה הטוטליטרית להפחית את מספר המילים המותרות לשימוש. המנהיגים יודעים שצמצום השפה יביא גם לצמצום המחשבה, וזה מה שהם רוצים: אןרחים שלא חושבים, שלא מעזים, שלא חולמים.

נוכחתי בחרים כשקראתי את הספר 'זרה בין מילים' של אונה הופמן. הופמן אומנם לא מתארת חברה טוטליטרית; להפך, היא מספרת על חיה בקנדה ובארצות הברית, ארצות שמקדשות את הופש הפרט ואת זכויות האדם. במקרה שלה ושל מהגרים רבים כמוה, התחושה של צמצום השפה וכתוצאה מכך תחושה (ומניתי?) של צמצום החשיבה, החירות, התרבות - היא תוצאה של הגירה.

הופמן מתארת בספר את התהליך שעברה כאשר הוריה החליטו להגר מפולין לקנדה. את המעבר הזה, שלעניינים מערביים קשה להבין מה רע בו, הוותה אונה הופמן כפראומי מהרהר בחינות, כאשר בראש עומדת בעיית השפה. כי עבור הופמן, השפה היא הרבה יותר מסתם מילים, היא בעצם הפול: תרבות וקברה וזיכרונות ונוסטלגיה ואהבה וקברות וחופש וערכים, והיא קשורה ונוגעת בכל תחום של החיים.

ילדות מאושרת בקראקוב

אווה הופמן נולדה בפולין בשנת 1945. לחלק הראשון של ספרה האוטוביוגרפי היא קוראת "גן עדן", והוא מוקדש לחיה בפולין, שם גרה עד גיל 13. הוריה, יהודים פולנים, הצליחו להסתתר ולשרוד את השואה. אחריה הם פקרו להישאר בפולין וחיו שם חיים נוחים למדי, תחת המשטר הסובייטי. כפי שמעיד השם, הופמן חוותה ילדות מאושרת בקראקוב,

היא עורכת מגזינים. "נעשיתי אובססיבית למילים", היא כותבת; "אני מלקטת (אוספת) אותן, שומרת אותן כמו סנאי האוגר אגוזים לימות החורף, בולעת אותן ומתאוה (רוצה, מקווה) לעוד. אם אקלוט מספיק, אולי אוכל להתמג בשפה, לעשותה לחלק מנפשי וגופי. לא אשאיר ולו תמונה אחת בלי ניסוח, ולא אניח לשום דבר לחלוף בראשי עד שלא אמצא את הביטוי הנכון".

גֶּשֶׁר בֵּין שָׁם לְכָאן

בסוף הספר מתארת אווה הופמן את מפגשיה עם קבוצת חברים פולנים שהיגרו לארצות-הברית. היא, "האמריקאית" שפיניקהם, מנסה לתווך בינם לבין המציאות שהם לא כל כך מבינים, כמו למשל מדוע האמריקאים אינם מרוצים, מדוע הם מקדישים זמן רב כל כך לטיפולים נפשיים, מדוע רע להם.

כשהופמן עצמה מחליטה לראשונה ללכת לפסיכולוג, היא מסבירה לאמה שלא תדאג, שזה הסימן הטוב ביותר לכך שהיא השתלבה בחברה, שהפכה אמריקאית. וגם על הטיפול הפסיכולוגי היא מסתכלת דרך משקפי השפה, מסבירה את עצמה לעצמה בשפה אחת, עד שהיא מצליחה לגשר ולקשר בין שתי השפות, בין שתי התרבויות.

"כשאני מרברת עכשיו אל עצמי, אני מרברת באנגלית. אנגלית היא השפה שהתבגרתי בה, שבה ראיתי את הסרטים האהובים עליי וקראתי את הרומנים האהובים עליי. בפולנית חסרים לי מחוזות שלמים של התוויה הבוגרת. [...] שוב אין הפולנית השפה האחת, האמתית, שלעומתה השפות האחרות חיות את חייהן המשניים. [...] אני איני אלא סך כל שפותיי – שפת משפחתי וילדותי, וחינוכי וידידותיי, ואהבותיי, והעולם הרחב יותר, המשתנה".

לסגור את הפער לגמרי – אי אפשר קובעת הופמן, אבל אט-אט היא מצליחה לבטוח באנגלית, להאמין שבכוחה לבטא גם את החלק הילדי שלה, החלק שנחווה בפולנית, ולכן הירחק והוותר זמן רב. הטיפול מחזיר אותה ל"אובחן הישן ההוא, שבשבילי הוא הרגש של כל אובדן, ואל העצבות הנכונה ההיא, שילדים לעולם אינם מפחדים ממנה באמת.

באנגלית אני סוללת לי את הדרך לשוב אל המלנכוליה הפולנית הישנה שלי. וכשאני פוגשת בה, אני חוזרת ונכנסת אל עצמי, חוזרת ומעטפת בעורי שלי".

איילה פרלמוטר

הילדים חוד רובינר

לעולם אינה עוזבת.

בהמשך הפרק היא חוזרת שנים מספר אחורה, לתקופה שבה למדה בקולג' ריסי היוקרתית ביוסטון, שהתקבלה אליו עם מלגת הצטיינות. למרות הצלחותיה בלימודים היא חשה חסרת ביטחון, חוששת מפני הפישלון שיגיע, אבל לומדת שיש גם יתרונות בהיותה זרה.

חבריה רואים בה אדם אקזוטי, אינטלקטואלית מזרח-אירופית, וגם מכשול השפה הופך לפעמים ליתרון: "חלק ניכר ממה שאני קוראת הולך לאיבוד, אובד בשפך של מילים שהובנו שלא כהלכה. אבל למרות עוגמת הנפש הנגרמת לי בשל כך, אני מגלה עד מהרה שאני יכולה להצליח יפה מאוד בקורסים שלי. ואני מאמינה שההצלחה הזאת מתאפשרת לא רק חרף (בגלל) מגבלתי אלא גם בגללה: מפני שיש לי כל כך מעט שפה.

כמו כל נכות, גם נכותי שלי יצרה לעצמה מנגנוני פיצוי, ותודעתי, המשוללת (שאינו בה) מילים באופן יחסי, נעשתה כלי הפשטה (כולת אבסטרקציה) זריז ומיומן. [...] אני נטמעת (נכנסת) באוצר המילים האקדמי בקלות כמעט חשודה. בשבילי זו שפת מתחילים ולא שפה מתקדמת, שפה שאני לומדת אותה בעודני נתונה בגידותי האנגלית. אין היא נאלצת לפלס לה את דרכה בעד שכבות של אוצר מילים אחר, ואני יכולה לעשות בה להטוטים (טריקים, כמו בקרקס) בקלות ובלי שום התנגדות, כאילו הייתה חסרת משקל".

ככל שעובר הזמן משתלטת אווה על השפה, ובעצם הופכת את האנגלית לכלי העבודה העיקרי שלה. היא מלמדת ספרות, היא כותבת בעיתונים,

של מיומנות אמתית, הנובעת ממאמץ בכוחותיה המילוליים ומאפשרת זרימה חופשית של הדיבור, אותם פרצי ספונטניות, זריזות התגובה, שיכולים להתעלות לכדי הנאה ולקלוח בהומור. [...] אני נהיית צעירה רצינית מאוד, שדיבורה נטול (בלי) הומור ואירוניה, אם כי תודעתי (תודעה – הפכה וחוונה נפשית) רואה אירוניות על כל צעד ושעל (בכל מקום, כל הזמן)".

סיבה לאלימות

מהתסכול הזה היא יכולה להבין מקרים שבהם מהגרים מידרדרים (נופלים) לאלימות. "נישול לשוני הוא עילה מספיקה לאלימות, כי הוא דומה לנישול אדם מהאני שלו... ואם אדם שרוי בלי מילים לאורך זמן, מצב זה פשע עצמו ייהפך בהכרח לתסכול מעורר זעם".

גם להוריה לא קל. קשוי שפה ופרנסה הופכים אותם למתוסכלים ומדוכאים (דיפאון – דיפרסיה). הם גם מרגישים שאינם יודעים כיצד לחנך את בנותיהם בארץ החדשה. "בפולין הייתי יודעת איך לחנך אותן, הייתי יודעת מה לעשות, אומרת אמי בגעגועים, אבל כאן היא איבדה את ביטחונה, את סמכותה".

אמריקאית נעדין זרה

החלק השלישי של הספר נקרא "העולם החדש", והוא מתחיל בשנת 1979, כשאווה כבר חיה חיים נוחים למדי בניו יורק, מוקפת חברים אינטלקטואלים, מלמדת ספרות, כותבת בעיתונים מכוונים, ולאחר זמן גם מקבלת משרת צריכה נחשקת (טובה, שרבים רוצים בה) בניו יורק טיימס. אבל תחושת הנרות

בין שתי שפות

**בעקבות הפתבה "בין שתי שפות", שפרסמנו ב"שער למתחיל"
ב־15 בפברואר השנה, קיבלנו שלושה מכתבים של לומדים מפיתת
אולפן ב' מתקדמת באולפן גורן גולדשטיין בתל אביב, פיתתה של המורה
טליה הופמן. בין שתי שפות, ואפילו יותר**

השפה מקשרת אותנו

קשה לי מאוד לרמיין איך הייתי מרגישה אם הייתי עוברת לגור במדינה שלא הייתי מבינה את שפת הרחוב שלה. אפילו כשאני נוסעת לחו"ל, לספרד או לאיטליה, שהן מדינות שבכל זאת מבינים בהן לפחות קצת אנגלית, לא הייתי יכולה ליהנות מכל הדברים התרבותיים, ואפילו משתיית קפה (למרות שקפה זו פנאך עור יחסית מילה בין־לאומית, אבל איך להסביר "דל שומן"?). לא הייתי יכולה לשוחח עם אנשים בתנויות, בברים או סתם עם חברים חדשים; כי גם כשמבינים קצת, זה לוקח זמן להתרגל... כשלא מבינים את השפה, אפילו הומור לא נראה לנו הגיוני... וקשה להבין על מה האנשים המקומיים שמים את הדגש בשיחה שלהם.

זה עובר גם בכיוון ההפוך: כשחסרות לנו מילים להתבטא, קשה לנו להתחלק בסיפורים ובקטשות שלנו עם אחרים.

גם חוסר הביטחון מוסיף להרגשה הלא נעימה הזו. השפה מקשרת אותנו לכל האוכלוסייה של המדינה שבה אנו מתגוררים, ובלעדיה אף פעם לא נרגיש בבית.

גלי נבר פלד,

ילידת 1980 מאוסטרליה

בין שתי שפות, ואפילו יותר

נולדתי בפלגיה. מאז, חמש שפות מתערבבות בראשי! שפות שונות סוכבו בבית. זאת אומרת שאני מרגיש טוב ביידיש, לא טוב בפלמית, בצרפתית אני מרגיש מאוד אינטליגנטי, מנגן בגרמנית ומדבר ברמה אינטלקטואלית באנגלית.

המילים הנחמדות והעדינות של אמא מתנגנות בראשי עד היום עם מוזיקה מהמיתולוגיה של ואגנר בגרמנית, מוזיקה שאני מתפעל ממנה.

כשאני לומד עברית, לפעמים אני שואל את עצמי: מי אני? מפני שזאת כבר השפה השישית, והשכל הוא קטן...

כשאני אוכל במסעדה, אם זה תענוג - אני מנשק את הטבח בצרפתית, ואם זה לא טוב - אני מקלל בפלמית...

חברתי אוהבת אותי בגרמנית מברלין, ואני מלטף ומלטש אותה ביידיש מגליציה...

הבנקים מבקשים ממני להחזיר כסף ואני עונה בעברית: "אין לי כסף!"

יש לי בעיות תמידיות, איך להקל על החיים בחמש שפות שונות.

לעזאזל כל הירענות!!

מוריס בראך,

יליד 1936 מבלגיה,

שנה בארץ

בחזרה לשורשים ולשפת האם

אני נולדתי בארץ. כשהייתי בת 10, ההורים שלי החליטו להגר לטורונטו, קנדה. בהתחלה התרגשתי מאוד, מפני שבגיל הזה בשבילי זו הייתה "אמריקה" - המקום שראיתי רק בסרטים ובקלטות הווידיאו של הזמרים שהעצתי.

כשהגענו לטורונטו, הכול השתנה. פתאום הכול היה שונה והמשפחה שלי הייתה חסרה לי מאוד. התחלתי להבין שלא רק המשפחה חסרה אלא שגם חוסר ההבנה של השפה האנגלית הוא עצום. התרגשתי ממש תלויה בין שתי שפות. ההגבלות של השפה החדשה היו עצומות, אבל כילדה צעירה התרגלתי במהירות לחיים בטורונטו וספגתי את השפה האנגלית בצ'יק צ'אק. למזלי, היו הרבה ישראלים בפיתה שלי שעזרו לי מאוד בהבנתה של השפה האנגלית.

למרות שהייתי בטורונטו יותר מ־20 שנה, אני מוצאת את עצמי עכשיו פעולה חדשה בישראל, בחזרה לשורשים שלי, ומנסה שוב ללמוד את שפת האם שלי.

קרן פינצ'וזה,

ילידת 1977, עלתה מקנדה,

חודש בישראל